

Měšťanská škola (německá) Kladruby
1939 – 1944

Inventář

Číslo listu NAD: 1079
Evidenční číslo pomůcky: 246

Obsah

Úvod.....	3
I. Vývoj původce archivního souboru.....	3
II. Vývoj a dějiny archivního souboru.....	6
III. Archivní charakteristika archivního souboru.....	6
IV. Stručný rozbor obsahu archivního souboru.....	7
V. Záznam o uspořádání archivního souboru.....	7
Příloha č. 1 – Seznam použitých pramenů a literatury.....	8
Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk.....	9
Inventární seznam.....	10

Úvod

I. Vývoj původce archivního souboru

Základy novodobého základního školství byly položeny v r. 1774 „Všeobecným školním řádem“ (Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern) vydaným císařovnou Marií Terezií na podkladě návrhu vypracovaného císařským rádcem a osvíceným augustiniánským opatem kláštera ve slezské Zaháni, Johannem Ignazem von Felbingerem. Zásadní roli v nově konstituovaném školském systému sehrála i za tím účelem zřízená dvorská studijní komise.

Všeobecným školním řádem byla dána struktura tzv. nižšího školství, které v podstatě existovalo do poloviny 20. století a nahradilo tak školský systém do té doby organizačně i pedagogicky nejednotný a roztržštěný. Dokument jako zásadní změnu oproti dosavadní praxi stanovil, že vrchní dozor nad školstvím přešel z církve na stát, neboť v každém hlavním městě jednotlivých zemí byla zřízena zemská školní komise při zemské vládě. Komise se starala o zřizování nových škol a spravovala zemský školní majetek. Ustanovovala pro jednotlivé obvody školní dozorce, kteří s podporou krajských úřadů dohlíželi na stav školství. Obvykle byli do této funkce ustanovováni vikáři. V jednotlivých místech pak byl svěřen dozor nad školou místnímu faráři. O materiální stránku věci se staral vrchností ustanovený světský dozorce, obvykle panský úředník nebo vážený občan.

Císařský předpis stanovil tři typy škol:

Triviální školy (označované jako farní nebo filiální v případech, kdy byly zřízeny při farách či filiálních kostelích) byly nejčastěji jednotřídní, více tříd měly výjimečně. Poskytovaly šestileté základní vzdělání dětem od 6 do 12 let v předmětech čtení, psaní, počítání, náboženství s mravoukou na něm založenou a uvedení k hospodářství. Docházka do těchto škol byla povinná a výuka probíhala v mateřském jazyce. Císař Josef II. vydal nařízení, že obecná škola má být zřízena i všude tam, kde je v obvodu půl hodiny 90 - 100 dětí školního věku. To v důsledku znamenalo zvýšení dosavadního počtu triviálních škol.

Hlavní školy zakládáné ve větších městech bývaly o 3 případně 4 třídách a poskytovaly vzdělání v řadě dalších předmětů navíc oproti školám triviálním. Vyučování se uskutečňovalo v němčině.

Normální nebo-li vzorné školy byly zřízeny v hlavních městech jednotlivých zemí, měly 4 třídy a jejich výuka v německém jazyce byla postavena na rozšířené osnově hlavních škol.

Za císaře Františka II. byl v r. 1805 vydán nový zákoník obecného školství, Politické školské zřízení (Politische Verfassung der deutschen Schulen für die k. k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien), který znamenal opětovné získání dominantního vlivu církve na školství. Ponechal základní rozdělení škol, navíc přinesl zřizování reálných škol ve městech pro vzdělání obchodnického a úřednického dorostu. Ve městech mohly být zřizovány dívčí školy.

Většina triviálních škol měla jediného učitele na 100 žáků. Pokud jejich počet přesáhl toto číslo, býval učiteli přidělen pomocník. Školní budovy se pořizovaly tak, že vrchnost poskytla stavební materiál, školní patron (obvykle místní farář) zajistil řemeslníky a vesnice dodala ruční a potažní robotu. Školní povinnost se vztahovala i na děti pracující v továrnách, které se vzdělávaly o sobotách a nedělích, resp. dorost starší 12 let, jenž měl na venkově

navštěvovat zprvu do 18, později do 15 let, nedělní opakovací hodiny. V každém kraji byla zřízena alespoň jedna hlavní škola.

Podmínkou pro vykonávání práce učitelského pomocníka býval pro triviální školy tříměsíční, pro hlavní školy šestiměsíční, přípravný kurs (preparandie) zakončený zkouškou. Pokud se pomocník při výuce osvědčil, mohl udělat další zkoušku na samostatné učitelství. Od r. 1832 bylo přípravné období nezbytné pro získání učitelské kvalifikace prodlouženo na 6 měsíců pro triviální školy a na 1 rok pro hlavní školy. V r. 1841 pak byla doba přípravy sjednocena na 1 rok pro oba typy škol.

Učitel býval doporučován zemskou vládou, majitelem panství či patronem školy, obcí nebo farářem a umístovací dekret vydávala konsistoř. Učitele vzorných a hlavních škol jmenovala dvorská komise. Dohled nad hlavními a triviálními školami náležel jednak místnímu duchovnímu správci, jenž byl přímým představeným učitele i školy, na niž zároveň vyučoval náboženství a současně světskému správci dohlížejícímu na řádný stav školní budovy a školní docházku. Právní základ zavedený Politickým školským zřízením v podstatě přetrval až do 2. poloviny 19. století, neboť uvedený předpis byl postupně rozvíjen dalšími úpravami.

V r. 1848 bylo ve Vídni zřízeno namísto dosavadní dvorské studijní komise ministerstvo veřejného vyučování, vzápětí přejmenované na ministerstvo kultu a vyučování. Následně pak byly v jednotlivých zemích monarchie konstituovány zemské školní úřady, do jejichž kompetence spadala správa obecných a středních škol. V jejich čele stáli zemští školní inspektoři. V každém politickém okrese byl ustanoven okresní školní inspektor, obvykle místní vikář. Od následujícího roku 1849 byla stanovena doba vzdělání pro učitele na 2 roky.

Mezi roky 1852 - 1858 byla provedena reorganizace hlavních škol tak, aby byly všude čtyřtřídní. Tam, kde byly čtvrté třídy již dříve, specializovaly se tyto školy jako reálné nebo měšťanské, a označovaly se proto jako nižší reálky či měšťanky. Pokračovalo se v nich ve výchově měšťanské mládeže pro obchod, řemeslo a hospodářství na základě daném triviální školou.

Konkordátem mezi rakouským císařem a papežem byla dominantní úloha ve školství od r. 1855 nakrátko vrácena církvi, nicméně vydáním řady zákonů v 60. letech 19. století se školství postupně vrátilo do pravomoci státu, stalo se záležitostí převážně civilní a zejména věcí decentralizovanou, v kompetenci jednotlivých zemí. V Čechách byl tento proces zahájen zákonem č. 33/1864 Z. z. o částečném zrušení školního patronátu a zákonem č. 1/1866 Z. z. o provedení rovného práva obou zemských jazyků ve školách obecných a středních.

Základní zásady pro další vývoj zemského školství mj. stanovil zákon č. 142/1867 Ř. z., který státu vyhrazoval právo nejvyššího řízení a dozoru nad vyučováním a vychovatelstvím. Zákonem č. 84/1868 Ř. z. byla určena základní pravidla pro vztah školy a církve.

Vyvrcholením legislativního procesu ve školství bylo vydání říšského zákona č. 52/1869 Ř. z. o obecných (v českém překladu někdy národních) školách. Zákon stanovil interkonfesijnost obecné školy, rozšířil trivium o četné další předměty, položil meze náboženskému vyučování, dal pevný základ měšťanské škole, stabilizoval osmiletou školní povinnost, upravil školní docházku, nově uspořádal přípravné i navazující vzdělávání učitelů, vymezil způsobilost k vykonávání učitelského úřadu (čtyřleté studium na učitelském ústavu) a způsob dosazování učitelů, vytkl povinnost ke zřizování a provozování škol a upravil předpisy a podmínky pro soukromé školství.

Některá ustanovení výše uvedeného zákona byla později upravena tzv. školskou novelou, zákonem č. 53/1883 Ř. z. Ještě za éry monarchie, ale následně i během existence Československé republiky navázala na oba zákony řada dalších zákonů a předpisů, jimiž byly upravovány jednotlivé problémy školství.

Na základě uvedené legislativy byly obecné (národní) školy (Volksschulen) určeny pro vzdělání mládeže ve věku školou povinném po dobu prvních pěti let školní docházky, případně pro vzdělávání v dalších třech letech školní povinnosti, pokud žáci nepřešli na školu měšťanskou nebo některou ze středních škol.

Veřejné obecné školy byly v Čechách zřizovány všude tam, kde v osadě nebo několika osadách (samotách) ležících v okruhu 1 míle (od r. 1876 v okruhu 4 km) bylo v pětiletém průměru více než 40 dětí ročně. Pakliže byla pro děti docházka z důvodu obtížných komunikací komplikovaná, mohly úřady přistoupit ke zřizování expozitur škol. K výuce na expozituře pak býval určen některý z učitelů obecné školy. Pokud byla škola nejméně 5 let nucena dělit většinu tříd, bývala následně rozdělena na 2 samostatné školy. Jestliže byla škola v lidnatém místě nebo počet zákonem vyžadovaných učitelů byl vyšší než 6, docházelo k jejímu dělení podle pohlaví a vzniku chlapeckých, resp. dívčích škol. Od školního roku 1932/33 byl stanoven maximální počet 50 žáků pro jednotřídky. Ve dvoutřídkách a vícetřídkách smělo být ve třídě nejvýše 60 žáků.

Měšťanské školy (Bürgerschulen) byly vyšším stupněm obecných škol určeným pro vzdělání v 6. - 8. roce školní docházky. Dle zákona byla veřejná měšťanská škola jako nezbytná zřizována v obvodě každého politického okresu. Další mohly být zřizovány při obecných školách s alespoň 400 dětmi. Do měšťanských škol měly za povinnost docházet děti, které měly tuto školu ve školním obvodu. V případě, že měla smíšená měšťanská škola alespoň 3 roky po sobě více než 300 žáků, došlo k jejímu rozdělení na dvě samostatné školy: chlapeckou a dívčí. Na základě tzv. malého školského zákona č. 226/1926 Sb. byly při měšťanských zaváděny pokračovací školy (živnostenské, kupecké, lidové hospodářské) a pokračovací kurzy pro 14 – 16letou mládež. Počínaje školním rokem 1932/33 nesměl být počet žáků v jednotlivých třídách vyšší než 60. Od r. 1941 byly přejmenovány na hlavní školy.

Obecné i měšťanské školy měly přidělen svůj tzv. školský obvod (tvořený kromě obce osadami, jejich částmi a samotami), který se až na nepatrně výjimek shodoval s obecními hranicemi. O majetkoprávní a provozní stránku škol v rámci školních obcí pečovaly od r. 1873 veřejné úřady - místní školní rady. Okresní školní rada pak zastupovala zájmy tzv. školního okresu navenek, vedla jednání o úpravě a rozšíření existujících škol či zřizování nových škol, prozatímně obsazovala uprázdněná učitelská místa apod. Na fungování školství v jednotlivých školských okresech dohlíželi státní zaměstnanci, okresní školní inspektoři. Nejvyšším dozorcím úřadem byla v jednotlivých zemích zemská školní rada.

Školský systém konstituovaný v rakouské monarchii ve 2. polovině 19. století a doplňovaný a upravovaný předpisy Československé republiky, byl v hlavních rysech uplatňován v podst. až do r. 1948, resp. 1953, kdy po zavedení socialistického společenského uspořádání došlo i na změnu struktury školství.

V pohraničí však v důsledku změn souvisejících s koncem 2. světové války byly v r. 1945 německé školy plošně prozatímně uzavřeny (viz Výnos MŠO poř. č. 18 z 7. VI. 1945, č. 2641 pres.) a následně zrušeny (viz Výnos MŠO poř. č. 90 z 16. X. 1945, č. 8551 pres.). Od září 1945 byly nově otevírány české obecné školy pro děti dosídlenců.

V Kladrubech (Kladrau) se začala historie měšťanské školy psát v r. 1895, kdy byla za 30 000 zlatých zbudována pro tuto školu nová budova čp. 203.

V témže roce bylo zřízeno společné vedení i pro již existující obecnou školu a jeden ředitel pro obě školy byl jmenován až do konce školního r. 1937/38.

V čele se vystřídal ředitelé: Karl Grohmann (1895 – 1896), Josef Pierl (1896 – 1907), Karl Grohmann (1907 – 1923), Josef Schott (1923 – 1924), Georg Manet (1927 – 1934), Theodor Tauber (1934 – 1935), Wenzel Czech (1935 – 1936), Margaretha Fremuth (1936 – 1938). Po zřízení samostatného vedení v každé škole, řídili měšťanku, resp. tehdy dle říšských předpisů hlavní školu: Wenzel Friedl (1938 – 1944) jako provizorní ředitel, naposledy pak Josef Schott (1944 – 1945) jako rektor hlavní školy.

V r. 1924 byla při měšťance zřízena dvouletá Pokračovací živnostenská škola.

Od doby svého vzniku v r. 1895 škola náležela do obvodu školního okresu Stříbro a vyšší dohled nad ní tudíž vykonávala do r. 1938 Okresní školní rada ve Stříbře, poté do r. 1945 Kreisschulamnt ve Stříbře.

Objekt měšťanky prošel v poválečném období úpravou, bylo k němu přistavěno další rozlehlé křídlo pro druhý stupeň základní školy, první stupeň sídlí právě v původní budově.

II. Vývoj a dějiny archivního souboru

Na každé obecné i měšťanské škole byly dle § 136 Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské vydaného Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování č. 159/1905 Ř. z. povinně vedeny a do „školního archivu“ ukládány úřední spisy: školní kronika, školní inventář, jednací protokol, index normálií, knihovní katalogy, seznam knih pro chudé žáky, třídní výkazy docházky a prospěchu žactva a třídní knihy. Vedení úředních spisů a korespondence školy měl v popisu práce určený správce školy, případně třídní učitelé.

Za dobu činnosti školy nepochybně vznikla četná agenda, z níž se však dochovalo torzo o 6 knihách. Matrika žáků z let 1939 – 1943 byla převzata do Okresního archivu Tachov společně s dalšími archiváliemi obecné školy neznámo kdy a odkud před r. 1993, neboť k tomu neexistuje žádná dokumentace. Matrika byla zahrnuta do archivního souboru Obecná škola (německá) EL JAF 588 založeného v r. 1999. Dne 2. prosince 2005 byly do archivu předány čtyři třídní katalogy (číslo přírůstku 18/2005), které byly přiřazeny k archiváliím ve stávajícím souboru obecné školy. V rámci inventarizace souboru Archiv města Kladruby v r. 2004 pak byla do souboru obecné školy mj. vytříděna: pokladní kniha měšťanské školy 1939 – 1940. Ostatní agenda školy je dosud nezvěstná.

III. Archivní charakteristika archivního souboru

Soubor Měšťanská škola (německá) Kladruby 1939 – 1944 byl založen po vytřídění archiválií původce ze souboru Obecná škola (německá) Kladruby a byl pro něj založen EL NAD 1079 včetně příslušného spisu o fondu. Na počátku inventarizačních prací bylo stanoveno, že ačkoliv jsou dochované archiválie výhradně z období, kdy v důsledku zahrnutí Kladrub do Velkoněmecké Říše byla dosavadní měšťanská škola přejmenována na Hauptschule, zůstane v názvu školy původní předválečné označení ve smyslu Metodického návodu OAS MV k vedení evidence Národního archivního dědictví podle vyhl. č. 645/2004, Hlava XII Pravidla tvorby názvů archivních souborů, Čl. 17 Všeobecné zásady, odst. 1.

Do inventarizace byl zahrnut veškerý archivní materiál původce. S ohledem na neexistující spisový plán a torzovitost dochovaných dokumentů bylo při koncipování inventárního seznamu vycházeno ze základního systému řazení a zároveň přihlédnuto k pořadí písemností tak jak určoval § 136 Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské vydaného Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování č. 159/1905 Ř. z.

Ve škole bezpochyby bývala systematicky vedena rozsáhlá spisovna a jednotlivé dokumenty, jak dokazují signatury na titulních stranách třídních katalogů (Inv. N. 6, Inv. No 8/47 a, Inv. No 8/47 b, Inv. No 8/47 c, Inv. No 8/50 c), bývaly evidovány.

V průběhu pořádání nebyly navrženy žádné písemnosti k vnitřní skartaci.

Dochované archiválie jsou kategorie II.

Jazykem archivního souboru je němčina.

Fyzický stav archivního souboru je dobrý.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního souboru

Celý archivní soubor je badatelsky velmi omezeně využitelným zdrojem informací ke studiu dějin školy. Zlomek archiválií spíše potvrzuje existenci měšťanské školy, resp. okrajově ilustruje hospodaření v období, kdy se škola stala součástí sítě německého školství. Vhodně doplňuje informace obsažené v souborech ostatních školních původců v Kladrubech, tj. Obecné školy (německé), České obecné školy, Mateřské školy a Základní devítileté školy. V kombinaci se soubory ostatních původců z Kladrub lze na jejich základě poměrně objektivně podat obraz dějinného vývoje klášterního města. Soubor může posloužit i ke zpracování dějin širšího regionu z řady úhlů pohledu. Archiválie obsahují údaje, které lze využít např. i k národnostním, sociálním, demografickým a dalším tématům.

V. Záznam o uspořádání archivního souboru a zpracování archivní pomůcky

Archiválie souboru Měšťanská škola (německá) Kladruby 1939 – 1944 uspořádala a inventář sestavila v srpnu 2007 PhDr. Markéta Novotná ve Státním okresním archivu Tachov.

V Tachově, 21. prosince 2007

PhDr. Markéta Novotná

Příloha č. 1 – Seznam použitých pramenů a literatury

- Adressbuch und Führer für den politischen Bezirk Mies, Stříbro 1912
Adressbuch und Führer für den politischen Bezirk Mies, Stříbro 1924
Der Heimatkreis Mies, Land und Leute an Miesa und Radbusa, Dinkelsbühl, 1962
Dobeš J., Hledíková Z., Janák J.: Dějiny správy v českých zemích, Praha 2005
Havelka F., Placht O.: Příručka školské a osvětové správy, Praha 1934
NA, Zemská školní rada v Praze, inv. č. 588, matriky škol-okres Stříbro, k. č. 291
Popis obecného školství v Království Českém, Praha 1889
Rozvoj socialistického školství na Tachovsku, Tachov 1981
Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933, Praha 1934
Schematismus des Volksschulwesens im Königreich Böhmen, Praha 1891
Schematismus für das Königreich Böhmen, Praha 1877
Schöft W.: Die Stadt Kladrau von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart, Stříbro 1891
Sommer J. G., Das Königreich Böhmen – 6. Band Pilsner Kreis, Praha 1838
Věstník Ministerstva školství a osvěty – ročník 1945
Weschta W.: Kladrau – Geschichte des Klosters und der Stadt, Dinkelsbühl 1966

Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk

čp.	číslo popisné
JAF	Jednotný archivní fond
l.	léta
MŠO	Ministerstvo školství a osvěty
NAD	Národní archivní dědictví
r.	rok
pres.	presidiální
Ř. z.	Říšský zákoník
Z. z.	Zemský zákoník

Inventární seznam

Úřední knihy

1	Třídní katalog 2. třída (Ausweis über Schulbesuch und Fortgang der Schüler 2. Klasse)	1941 – 1942	K 1
2	Třídní katalog 3. třída (Ausweis über Schulbesuch und Fortgang der Schüler 3. Klasse)	1941 – 1942	K 2
3	Třídní katalog 4. třída (Ausweis über Schulbesuch und Fortgang der Schüler 4. Klasse)	1941 – 1942	K 3
4	Třídní katalog 3. třída (Klassenausweis für die 3. Klasse der Hauptschule für Jungen und Mädchen)	1943 – 1944	K 4
5	Školní matrika (Schulmatrik der Hauptschule)	1939 – 1943	K 5
6	Pokladní kniha (Kassabuch Bürgerschule)	1939 – 1940	K 6

Název archivu:	Státní okresní archiv Tachov
Název archivní pomůcky (archivního souboru):	Měšťanská škola (německá) Kladruby
Značka souboru:	NMěšťŠ Kladruby
Časový rozsah:	1939 – 1944
Počet evidenčních jednotek:	6 úředních knih
Počet inventárních jednotek:	6
Rozsah bm:	0,04
Stav ke dni:	21. prosince 2007
Archivní soubor zpracovala:	PhDr. Markéta Novotná
Pomůcku sestavila:	PhDr. Markéta Novotná
Počet stran:	12
Pomůcku schválil:	Mgr. Jan Edl